

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ І СУЧАСНА ВИХОВНА ПРАКТИКА

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4113>

КАНІШЕВСЬКА

Любов Вікторівна

доктор педагогічних наук,
професор, заступник
директора з науково-
експериментальної роботи
Інституту проблем виховання
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті здійснено цілісний теоретико-прикладний аналіз науково-експериментальних досліджень Інституту проблем виховання НАПН України в контексті його структурної цілісності та можливого засвоєння сучасною виховною практикою. Розкрито зміст двох моделей виховання: навчально-дисциплінарної та особистісно орієнтованої. З метою сприяння становленню вихованця як різнобічної особистості було започатковано особистісно орієнтовану модель виховання як альтернативу навчально-дисциплінарній. Особистісно орієнтована модель виховання розгортається в системі методологічних принципів (гуманізму, цілісності, альтруїзму, наступності, культуровідповідності, природовідповідності, стимулювання життєвої творчої самодіяльності, соціально-педагогічного партнерства, міжсекторальної взаємодії) та в межах визначеної виховної проблематики: національно-патріотичне виховання як пріоритет держави; військово-патріотичне виховання як відповідь на вимоги сьогодення; громадянське виховання в контексті цивілізаційних викликів; мистецька освіта як стрижень виховання людини культури; позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості дитини; освіта дітей раннього й дошкільного віку: доступність та якість у нових умовах.

Ключові слова: Інститут проблем виховання НАПН України; особистісно орієнтована модель виховання; методологічні принципи виховання; національно-патріотичне виховання; військово-патріотичне виховання; громадянське виховання; освіта дітей раннього і дошкільного віку; мистецька освіта.

Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України — єдина державна наукова установа, яка цілісно і предметно досліджує актуальні проблеми виховання дітей та учнівської молоді за трьома напрямками: теорія і методика виховання, соціальна педагогіка й соціальна робота та зміст і технології дошкільної освіти.

Директор Інституту — Іван Дмитрович Бех, доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України. Першочергове завдання, яке постало перед ученими, — перегляд наявної освітньої ідеології та відповідної виховної тактики.

Мета статті — здійснити цілісний теоретико-прикладний аналіз науково-експериментальних досліджень Інституту проблем виховання НАПН України в контексті структурної цілісності та можливого їхнього освоєння сучасною виховною практикою.

Методологічні засади. На час створення Інституту панівною у виховній проблематиці була навчально-дисциплінарна модель, що її характеризували такі ознаки: діяльність із метою «озброїти» дітей знаннями, вміннями й навичками; сформувати слухняність і дисциплінованість вихованців. У процесі взаємодії вихователя і вихованця імперативом виступало — «Роби, як я!». Способи спілкування передбачали настанови, роз'яснення, заборони, вимоги, погрози, нотації. Загалом же тактика виховання зводилася до диктату й опіки.

Завдання педагога за такої ситуації полягало в реалізації прийнятої програми, задоволенні вимог керівництв і контролювальних інстанцій. Методичні вказівки перетворювались у цих умовах у закон, що не давав можливості робити будь-які винятки.

З огляду на означене складався погляд на вихованців переважно як на об'єкт докладання сил виховної системи. Їхня активність гальмувалася на догоду зовнішній доцільності й формальній дисципліні. За такої моделі об'єктивно відбувалося відчуження дорослих від вихованців. Останні втрачали ініціативу — а надалі в них проявлявся негативізм, адже за межами контакту з педагогами поведінка вихованців різко змінювалася й могла не мати нічого спільного з тим, що від них очікували і що вони повинні були робити. Послух вихованців часто був лише свідченням освоєння ними вміння жити згідно з «подвійним стандартом» — «для себе» і «для інших». Як наслідок, виникала ілюзорна впевненість дорослих у ефективності виховних впливів.

Натомість в аналізованій моделі ми започатковували особистісно орієнтовану модель як альтернативу першій. Вихователь у взаємодії з вихованцями дотримується принципу: «Не поряд, і не над, а разом». Його мета — сприяти становленню вихованця як різнобічної особистості. Це передбачає вирішення таких завдань (Бех, 1998):

- розвиток довіри й суспільно значущої причетності вихованця до світу людей і речей, почуття радості існування як основи психологічного здоров'я;
- формування духовно-моральних основ особистості як базису особистісної культури;
- розвиток індивідуальності вихованця.

Вихователь не підганяє розвиток кожного вихованця під певні канони, а запобігає виникненню можливих відхилень особистісного розвитку дітей, прагне з урахуванням завдань максимально повно розгорнути можливість їхнього зростання. Способи ж спілкування передбачають вміння стати на позицію вихованця, урахувати його точку зору й не ігнорувати почуття та емоції. Водночас тактика спілкування — це співпраця.

Позиція педагога виходить з інтересів вихованця й перспектив його подальшого розвитку як повноцінного члена суспільства. У ситуаціях співпраці долається можливий егоцентризм та індивідуалізм вихованців. Тож кінцевими очікуваними результатами означеної виховної моделі має бути розширення свободи зростаючої особистості: її здібностей, прав, перспектив (Бех, 2006).

Особистісно орієнтовану виховну модель було об'єктивовано в низці виховних принципів: гуманізму, цілісності, альтруїзму, наступності, культуровідповідності, природовідповідності, стимулювання життєвої творчої самодіяльності, соціально-педагогічного партнерства, міжсекторальної взаємодії.

У рамках таких методологічних настанов, окреслених у фундаментальних працях І.Д. Беха, розгорталася та нині здійснюється наукова діяльність Інституту.

Наукові дослідження вчених Інституту проблем виховання НАПН України за згаданими вище напрямками розгортаються в межах визначеної виховної проблематики:

Національно-патріотичне виховання як пріоритет держави

Національно-патріотичне виховання є стратегічним пріоритетом державної політики, оскільки спрямоване на формування національної ідентичності та є консолідуючою основою розвитку українського суспільства, генералізує засадничу ідею розвитку української державності і прагнення народу до суверенності й незалежності (Кремень, 2021).

Учені Інституту розробили низку документів у цій сфері. Серед них Концепція та програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, «Національна ідея в становленні громадянина-патріота України», Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності в загальноосвітніх навчальних закладах та ін.

З огляду на означене виховний акцент передбачав залежність ефективності національно-патріотичного виховання від підготовленості педагога до здійснення такого виховання в умовах закладів освіти різного рівня. Для реалізації цього положення було підготовлено 4 тис. педагогів на базі Школи виховника Всеукраїнського виховного консорціуму Національного еколого-натуралістичного центру МОН України та Інституту проблем виховання НАПН України в рамках курсів з підвищення кваліфікації та тренінгів для педагогів і тренерів національно-патріотичного виховання: «З Україною в серці», «Єднаймося заради України», «Я — громадянин України», «Формування національно-культурної ідентичності сучасної молоді».

Дослідження Інституту проблем виховання НАПН України відзначаються практико-орієнтованим характером, про що свідчать всеукраїнські експерименти:

- «Система національно-патріотичного виховання в умовах Східного регіону України» (Сватівська ЗОШ 1-III ст. Луганської області);

- «Педагогічні умови виховання свідомого громадянина-патріота у загальноосвітньому навчальному закладі» («Навчально-виховний комплекс № 87 «школа I-III ступенів — дошкільний навчальний заклад (дитячий садок)» Дніпровської міської ради);

- «Виховання моральної самосвідомості старшокласників у позашкільній діяльності» (Хацьківська ЗОШ I-III ст. Черкаської районної ради Черкаської області).

Упродовж 2016-2019 рр. учені Інституту проблем виховання НАПН України проводили дослідження за такими проблемами: «Особистісно орієнтовані технології патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях» (Окушко та ін., 2018), «Формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах» (Журба та ін., 2019). Було обґрунтовано та впроваджено педагогічні умови формування національної суб'єктності в умовах полікультурності і глобалізму.

Важливим аспектом національно-патріотичного виховання є формування національно-культурної ідентичності дітей та молоді як важливої умови консолідації українського суспільства, його безпеки й розвитку в умовах глобалізаційних викликів. Було з'ясовано, що формування національно-культурної ідентичності сприяє становленню громадянина-патріота України, який усвідомлює свою приналежність до українського народу, причетність до долі країни, її ролі у світовому співтоваристві, а також є носієм української культури, мови, береже історичну пам'ять, цінує культуру, традиції, готовий боронити, розбудовувати Україну як суверенну і незалежну державу (Кремень, 2021).

Військово-патріотичне виховання як відповідь на вимоги сьогодення

Державний курс України на євроатлантичну інтеграцію, реформування Збройних Сил України згідно зі стандартами країн НАТО — фактори, що обумовлюють запит суспільства на виховання громадянина-патріота, захисника України, готового зі зброєю в руках надійно боронити країну.

У відповідь на виклики сьогодення Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство оборони України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України спільно з установами НАПН України, зокрема Інститутом проблем виховання, розробили та реалізу-

вали низку програмних документів (стратегій, концепцій, програм, проєктів з військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді), які склали основу нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення виховання громадянина-патріота, захисника України (Кремень, 2021).

Організаційно-методичне забезпечення військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в закладах освіти реалізується через:

- Концепцію вивчення навчального предмета «Захист України» в закладах загальної середньої освіти (Інститут проблем виховання НАПН України, 2019 р.);

- навчальну програму з предмета «Захист України» (рівень стандарту, 10-11 клас, МОН України, 2020 р.), навчальну програму з предмета «Захист України» (профільний рівень, 10-11 клас, МОН України, 2020 р.);

- навчальні посібники «Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти» (Остапенко, Зубалій & Тимчик, 2019), «Методичний інструментарій формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни» (Шаповалов & Діхтяренко, 2019), методичні рекомендації «Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни» (Зубалій, Остапенко & Тимчик, 2019).

Інститут проблем виховання НАПН України системно здійснює дослідження методики формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти та військово-патріотичного виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. Основна наукова ідея цих досліджень ґрунтується на комплексному й цілісному підходах щодо розроблення сучасних концептуальних засад і науково-методичного забезпечення формування в старшокласників готовності до захисту України в закладах освіти різних типів. У ЗЗСО впроваджено «Методичні рекомендації щодо вивчення предмета «Захист України у 2019/2020 навчальному році» (Кремень, 2021).

Громадянське виховання в контексті цивілізаційних викликів

Відкритість і готовність соціальних інститутів до взаємодії та партнерства є важливою ознакою демократичного громадянського суспільства. Водночас актуальність громадянського виховання зумовлюється посиленням глобальних цивілізаційних трансформацій, що спричиняють динамічні зміни в мисленні, ціннісних орієнтаціях, моралі зростаючого покоління.

Тому докладання зусиль з боку держави, суспільства та педагогічної спільноти в контексті громадянського виховання має концентруватися на оптимізації міжсекторальної співпраці на засадах соціального партнерства, зокрема через залучення нового покоління до діяльності дитячих і молодіжних громадських організацій.

Для розвитку громадянського суспільства в Україні має відбуватися змістовна й широка міжсекторальна взаємодія партнерів, що дасть змогу вирішувати складні завдання, які стоять перед державою.

Кожен сектор (партнер) привносить у партнерство ті пріоритети, цінності та якості, які лежать в основі його діяльності, примножуючи їх. Тож очевидними є переваги, які отримують усі учасники соціального партнерства. Така взаємодія сприяє розширенню меж співпраці закладу освіти з батьками, інститутами громадянського суспільства, закладами культури, сфери бізнесу, передбачає відповідальне співробітництво різноманітних установ і партнерів (Кремень, 2021).

Задля реалізації означеного аспекту вчені Інституту проблем виховання НАПН України обґрунтували типи моделей соціального партнерства закладів освіти та дитячих і молодіжних громадських організацій з різними типами секторів (партнерів):

- модель партнерства з державним сектором (органами державної влади та органами місцевого самоврядування);
- модель партнерства із закладами освіти різних типів (ЗДО, ЗЗСО, ЗПО, ЗП(ПТ)О, ЗВО);
- модель партнерства з комерційним сектором (бізнес-структурами);
- модель партнерства з громадським сектором (громадськими об'єднаннями та організаціями різного типу: дитячими, молодіжними громадськими організаціями, благодійними організаціями, професійними асоціаціями);
- модель партнерства із засобами масової інформації (преса, радіо, телебачення, інтернет-ЗМІ, соціальні медіа) (Харченко та ін., 2021).

Колектив Інституту ініціював створення Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. У співпраці провідних учених Інституту, фахівців Міністерства молоді і спорту України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України 2016 р. розпочато розроблення Концепції щодо державного сприяння розвитку і підтримки дитячих організацій та об'єднань як дієвих партнерів держави. Така співпраця довела свою ефектив-

ність: у 2018 р. видано розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні». 2019 р. урядовим розпорядженням затверджено План заходів з реалізації Концепції на 2019-2022 роки.

Науковці Інституту проблем виховання НАПН України розробили та впровадили в практику діяльності громадських об'єднань (Всеукраїнського дитячого громадського руху «Школа безпеки», Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта», Національної скаутської організації НСОУ «ПЛАСТ», громадської організації «Екологічна ліга», Мелітопольської дитячої громадської організації «Росток», Запорізької обласної дитячої організації «Скауті Запоріжжя», «Слідопит», організації старшокласників «МОСТ» м. Суми) особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання, зокрема:

- технологію проведення тренінгів з національно-патріотичного виховання;
- технологію розвитку критичного мислення;
- проєктну технологію;
- ігрову технологію;
- мережеву технологію;
- арт-технологію.

Представлено закордонний досвід з громадянської освіти; узагальнено досвід громадських об'єднань учнівської молоді з громадянського та національно-патріотичного виховання, окреслено ефективні форми і методи в національно-патріотичному вихованні в громадських об'єднаннях; обґрунтовано шляхи оптимізації діяльності об'єднань учнівського самоврядування в умовах викликів часу; окреслено шляхи розвитку соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота.

Мистецька освіта як стрижень виховання людини культури

Серед найважливіших аспектів досліджень, які детерміновані суспільно-культурними запитами, заслуговує на виокремлення мистецька освіта як потужний чинник естетизації освіти загалом. Вона була реалізована у процесі наукового дослідження «Естетизація навчально-виховного процесу в основній і старшій школі засобами мистецтва», де практично вперше системно проведено ідею використання мистецтва як інструменту опанування знань з різних сфер знання і життя. Нині цю ідею покладено в основу компетентнісного потенціалу мистецької освіти у формуванні ключових життєвих компетентностей особистості, що сформульовано в концептуальних документах «Нової

української школи», державних освітніх стандартах, типових освітніх програмах (мистецька освітня галузь).

Означеному дослідженню Інституту проблем виховання притаманна прогностичність. Так, вивчення питань компетентнісного потенціалу естетичного виховання і предметів мистецького циклу розпочалося ще 2006 р. — у процесі виконання дослідження «Формування базових компетентностей учнів ЗНЗ у системі інтегративної мистецької освіти» (2006-2009 рр.), основні позиції якого нині актуалізуються та використовуються в державних освітніх стандартах, типових освітніх програмах, підручниках сучасного покоління. З огляду на суспільну актуальність на спільному засіданні Президії АПН України і Колегії МОН України (наказ від 25 лютого 2004 р. № 151/11) затверджено такі документи, як Концепція художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексна програма художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх і позашкільних закладах.

Важливим є аспект інтегрованості мистецької освіти, спрямованої на виховання цілісної особистості. Так, навчання мистецтва як фундамент естетичного виховання і загалом формування людини культури, її духовності відбувається не лише у сфері загальної мистецької освіти, а й у навчанні поза школою, зокрема спеціалізованій початковій мистецькій освіті. Також необхідною є підготовка фахівців у закладах вищої мистецько-педагогічної освіти, у системі підвищення кваліфікації учителів мистецтва (Комаровська та ін., 2021). Ці проблеми потребували осмислення, зокрема через вивчення педагогічного досвіду з різних сегментів мистецької освіти України, а головне — установлення зв'язків між ними для повноцінного функціонування єдиного художньо-освітнього простору. Результати дослідження, виконаного як міжнародний проєкт ЮНЕСКО / МФГС з дослідження стану системи мистецької освіти в Україні: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, спеціалізованої, професійної мистецької освіти; художньо-освітньої діяльності бібліотек, музеїв, театрів, філармоній, було втілено в аналітичній доповіді «Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу у XXI столітті» (Масол та ін., 2012).

Останні роки актуалізувалося питання цифровізації мистецької освіти, особливо у зв'язку з вимушеним навчанням у дистанційному режимі, що має свої позитиви і ризики. Розпочато розроблення проблем, пов'язаних із художньою комуні-

кацією у віртуальному освітньому просторі, що потребує принципової зміни методичної парадигми, але за умови збереження мети навчання мистецтва і виховання засобами мистецтва.

Дослідження в галузі естетичного виховання та навчання мистецтва мають міцну практико-орієнтовану основу. Зокрема, варто відзначити низку всеукраїнських експериментів: «Цілісна система художньо-естетичної освіти та виховання у процесі впровадження інтегрованих курсів» (понад 180 ЗЗСО, Л.М. Масол), результатом якого стало всеукраїнське впровадження концепції інтегрованого навчання мистецтва, створення навчально-методичного забезпечення (підручників з мистецтва, художньої культури); «Розвиток художньо-творчої особистості засобами взаємодії різних видів мистецтва в умовах нової моделі позашкільного навчального закладу» на базі Вінницького міського центру художньо-хореографічної освіти дітей та юнацтва «Барвінок» (О.А. Комаровська, Н.Є. Миропольська); розроблення комплексу програм мистецького спрямування з відповідним грифом МОН України для активного впровадження в закладах позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку.

З 2021 р. розпочато всеукраїнський експеримент «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв» на базі Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради (І.Д. Бех, О.А. Комаровська).

Для стимулювання методичного пошуку вчителів і підтримання талановитих педагогів, сприяння їхній художньо-творчій самореалізації з 2021 р. започатковано Всеукраїнський фестиваль методичних мистецьких ідей «Виховуємо митця незалежної України».

Позашкільна освіта: додаткові можливості для розвитку особистості дитини

Однією з передумов успішної розбудови Нової української школи є модернізація системи позашкільної освіти, яка має велике соціальне значення. Підвищення доступності й ефективності мережі позашкільної освіти відіграє особливу роль у запобіганні соціальним ризикам: розповсюдженню в дитячому середовищі асоціальних і девіантних проявів (безпритульності, злочинності, шкідливих звичок, ігрової комп'ютерної залежності тощо), погіршенню стану здоров'я дітей тощо. Вона створює додаткові можливості для духовного, інтелектуального і фізичного розвитку дітей та підлітків.

З метою системного розвитку позашкільної освіти країни науковці Інституту проблем вихо-

вання НАПН України здійснили дослідження та провели експерименти всеукраїнського рівня («Етнокультурне виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в умовах позашкільного навчального закладу» (КПНЗ «Центр дитячої та юнацької творчості» Дніпровської міської ради), «Формування культуротворювальної позиції у вихованців позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного напрямку» (КЗ «Чернігівська обласна станція юних натуралістів»), «Система національно-патріотичного виховання учнів в умовах східного регіону України» (Сватівська ЗОШ 1-III ст. Луганської області), «Концептуальні основи модернізації змісту позашкільної освіти» на базі Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» м. Києва, «Організаційно-педагогічні умови екологічного виховання дітей дошкільного віку в закладі позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку» (Генічеська станція юних натуралістів Генічеської міської ради Херсонської області)), що дає змогу створювати інноваційні педагогічні технології, методики, форми і методи освіти дітей та впроваджувати їх у діяльність ЗПО. Так, учені Інституту проблем виховання НАПН України розробили й впровадили в практику нові підходи до організації освітньої діяльності закладів різних напрямів і форм власності.

2020 р. завершено дослідження прикладної теми «Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти» (Мачуський та ін., 2020), у процесі якого удосконалено зміст освітнього процесу в закладах позашкільної освіти на основі імплементації у виховну практику компетентнісного, аксіологічного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Розроблено змістовно-методичне забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти за декоративно-ужитковим, соціально-реабілітаційним та гуманітарним, еколого-натуралістичним напрямками позашкільної освіти. Підготовлено та впроваджено навчальні програми для позашкільної освіти: програма для педагогів «Школа педагога», навчальні програми для позашкільної освіти «Петриківський розпис», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Валяння вовни», навчальна програма для гуртка «Англійська мова» для молодших школярів, соціально-педагогічний тренінг «Соціальне становлення людини: свідомий вибір цінностей та пріоритетів». Упроваджено в практику закладів позашкільної освіти (зокрема, Вінницької, Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Київської, Луганської, Полтавської, Сумсь-

кої, Черкаської областей) технології дистанційного навчання, інтерактивні тренінгові, соціального проектування, соціально-педагогічної профілактики, арт-педагогічні технології.

Освітні виклики, зумовлені пандемією COVID-19, спонукали вчених Інституту проблем виховання НАПН України спільно з партнерами (Національним еколого-натуралістичним центром МОН України, Центром технічної творчості та професійної орієнтації шкільної молоді Дарницького району м. Києва та Центром науково-технічної творчості молоді Дніпровського району м. Києва) до системного консультування педагогів ЗПО щодо організації освітнього процесу в умовах соціального дистанціювання. Проблема модернізації освітнього процесу в умовах пандемії, механізми дистанційного навчання та адаптації навчальних програм у сфері позашкільної освіти висвітлюються під час конференцій, семінарів, круглих столів, майстер-класів та педагогічних рад, зокрема: всеукраїнської онлайн-конференції «Ефективна дистанційна педагогічна діяльність: від теорії до практики»; онлайн-відеоконференції «Позашкілля — вибір майбутнього», у рамках щорічного проекту «Педагогічний пошук — ED Profi Ukraine»; семінару-практикуму «Пріоритетні напрями роботи з учнями та педагогами в сучасних закладах позашкільної освіти»; регулярних онлайн-нарад з директорами закладів позашкільної освіти, завідувачами відділів палаців, будинків дітей та юнацтва (Кремень, 2021).

Освіта дітей раннього і дошкільного віку: доступність та якість у нових умовах

Освіта дітей раннього та дошкільного віку є самоцінним первинним етапом безперервної освіти, що закладає підґрунтя розвитку особистості дитини для її подальшого навчання впродовж життя. Якісна дошкільна освіта сприяє гармонійному становленню дитини, її творчому самовизначенню та розвитку (Воронов та ін., 2020).

Дослідження вчених Інституту проблем виховання НАПН України засвідчили, що проблемне поле у сфері дошкільної освіти наразі є досить широким. У контексті глобального розвитку освіти, її актуалізації для всіх етапів життя потрібні:

- забезпечення раннього розвитку дитини від народження до трьох років, розвиток мережі ЗДО державної, комунальної та приватної форм власності;
- упровадження державно-громадського та державно-приватного партнерства в управлінні дошкільною освітою;

- мотивація батьківського партнерства; забезпечення якості дошкільної освіти та її моніторинг;
- створення умов для фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я дітей;
- підвищення професійної компетентності та соціального статусу педагогічних працівників ЗДО як умови якісної дошкільної освіти (Кремень, 2021).

Важливим є формування державної освітньої політики для створення оптимальних умов життєдіяльності та освітнього розвитку дітей раннього віку як у сім'ї, так і в закладах дошкільної освіти. Для розв'язання цієї проблеми вчені Інституту проблем виховання НАПН України протягом 2019-2021 рр. провели наукове дослідження на тему «Виховання дітей раннього віку у закладах дошкільної освіти різних типів» (Гавриш, Васильєва & Рагозіна, 2021), у результаті якого обґрунтовано середовищну модель та принципи організації освітньо-виховного процесу в групах раннього віку різних типів закладів дошкільної освіти. Удосконалено критерії та показники оцінки рухового, мовленнєвого, художньо-естетичного розвитку дітей третього року життя; критерії оцінювання освітньо-виховного та розвивального потенціалу середовища життєдіяльності дітей у групах раннього віку різних типів закладів дошкільної освіти. Розроблено педагогічний інструментарій і навчально-методичне забезпечення для роботи вихователів у групах раннього віку закладів дошкільної освіти.

Необхідним для забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти є усвідомлення педагогами й батьками вікових особливостей і можливостей конкретного періоду життя дитини. Для розв'язання цієї проблеми вчені Інституту проблем виховання НАПН України здійснили прикладне дослідження на тему «Проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти для індивідуального розвитку старшого дошкільника» (Рейпольська та ін., 2021), у процесі якого розроблено структурно-функціональну модель проектування освітнього середовища з метою розвитку старшого дошкільника. Розроблено технології проектування освітнього середовища для індивідуального розвитку старшого дошкільника (у природному, предметно-ігровому, соціально-комунікативному та інклюзивному освітньому середовищі). Удосконалено діагностичний інструментарій вивчення типів індивідуального розвитку дошкільника в освітньому середовищі. Упроваджено в освітньо-виховний процес закладів дошкільної освіти ме-

тодичний інструментарій проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти; комплексну методiku діагностування готовності вихователів до проектування освітнього середовища, оцінювання рівнів індивідуального розвитку дітей старшого дошкільного віку в природному, предметно-ігровому та соціально-комунікативному середовищі (ДНЗ № 100, м. Київ; НВК «Михайл», м. Київ; ЗДО «Active child school», м. Київ; ЦРД № 68, м. Житомир; ДНЗ (ясла-садок) № 4 «Малютко», м. Ромни Сумська область; ДПЗ (ЦРД) № 26 «Ласкавушка», м. Суми).

Реалізація державної політики у сфері дошкільної освіти неможлива без відповідального науково-методичного супроводу. Ученими Інституту проблем виховання НАПН України проведено дослідження, спрямовані на створення інноваційного програмного, навчально-методичного та технологічного забезпечення дошкільної освіти. Зокрема розроблено і впроваджено в освітній процес низку програм: національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна — моя батьківщина» (2016 р.), розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (2019 р.), «Впевнений старт» (2018, 2019, 2020 рр.), котрі розроблені спільно з ученими Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

У сфері нормативного регулювання освіти вчені Інституту проблем виховання НАПН України стали співавторами оновленого державного стандарту дошкільної освіти — Базового компонента дошкільної освіти (МОН України, 2021), який орієнтовано на результативність дошкільної освіти, зокрема відстеження динаміки особистісних досягнень старших дошкільників. Учені долучалися до розроблення критеріїв освітньої якості та комплексу заходів з її досягнення, покращення і подальшого розвитку.

Ці заходи стосуються структури дошкільної освіти, інноваційних методик оцінювання результатів надання освітніх послуг. Якість дошкільної освіти та догляду мають базуватися на баченні того, як має навчатися і розвиватися в суспільстві кожна дитина.

У період пандемії COVID-19 провідні вчені Інституту проблем виховання НАПН України реалізували цикл вебінарів для педагогічних працівників ЗДО, що сприяло оптимальному подоланню викликів, перед якими постала дошкільна освіта. Серед них варто назвати такі: «Путівник в умовах карантину: діти, батьки, заклад дошкільної освіти», «Формування у старших дошкільників соціально-комунікативної компетентності», «Гармонізація

дитячо-батьківських взаємин: модель свободи дитини», «Графічні організатори у навчанні дітей старшого дошкільного віку» тощо. Механізми подолання наслідків пандемії COVID-19 у дошкільній освіті схарактеризовано в межах методологічного семінару НАПН України «Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи», проведеного Відділенням філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН України спільно з підкомітетом з питань раннього розвитку та дошкільної освіти Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, Міністерством освіти і науки України, Всеукраїнською асоціацією працівників дошкільної освіти (Кремень, 2021)

Висновки. Проведений теоретико-прикладний аналіз дає змогу констатувати, що найважливішими результатами наукових досліджень Інституту проблем виховання НАПН України впродовж 2017-2021 рр. є:

1. Розроблення та експериментальне впровадження Програми «Нова українська школа» у поступі до цінностей», що здійснюється у співпраці Інституту проблем виховання НАПН України з ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України.

2. Створення інноваційного концептуального підґрунтя освіти й виховання особистості: Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку, Концепції виховання дітей та молоді у цифровому просторі, Концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні.

3. Здійснення науково-методичного супроводу реалізації державної політики, спрямованої на осучаснення та розвиток дошкільної освіти, через участь учених Інституту в оновленні Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти).

4. Реалізація державної освітньої політики шляхом участі фахівців Інституту в розробленні Державного стандарту початкової освіти і Типових освітніх програм початкової освіти, Державного стандарту базової середньої освіти і відповідних модельних навчальних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бех, І.Д. (1998). *Особистісно зорієнтоване виховання* : науково-методичний посібник. Київ: ІЗМН.
- Бех, І.Д. (2006). *Виховання особистості: сходження до духовності*. Київ: Либідь.
- Воронов, В.А., Гавриш, Н.В., Канішевська, Л.В., Піроженко, Т.О., Рейпольська, О.Д., & Сисоєва, С.О. (Укл.). (2020). *Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку*. НАПН України. Київ: ФОП Ференець В.Б. <https://bit.ly/2E3xuLJ>
- Гавриш, Н.В., Васильєва, С.А., & Рагозіна, В.В. (2021). *Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів* : монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/729028/>
- Журба, К.О., Бех, І.Д., Докукіна, О.М., Федоренко, С.В., & Шкільна, І.М. (2019). *Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка* : монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/718615/>
- Зубалій, М.Д., Остапенко, О.І., & Тимчик, М.В. (2019). *Форми і методи формування у учнів готовності до захисту Вітчизни* : методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/717997/>
- Комаровська, О.А., Миропольська, Н.Є., Ничкало, С.А., & Руденко, І.В. (2021). *Виховання художніх цінностей учнів в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти* : методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/729035/>
- Кремень, В.Г. (Ред). (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні* : монографія. Київ: КОНВІ ПРИНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
- Масол, Л.М., Комаровська, О.А., Базелюк, О.В., Рагозіна, В.В., & Муромець, В.Г. (2012). *Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті* : аналітична доповідь. Київ: Аюра Букс. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000218790.locale=en>
- Мачуський, В.В., Бойко, А.Е., Вербицький, В.В., Корнієнко, А.В., & Литовченко, О.В. (2020). *Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти* : методичний посібник (В.В. Мачуський, ред.). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/723075/>
- Міністерство освіти і науки України. (2021, 12 січня). *Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція* (33). <https://bit.ly/3O4lrqo>
- Окушко, Т.К., Петрович, Ж.В., Кириченко, В.І., Харченко, Н.В., Пашенко, О.В., & Сокол, Л.М. (2018). *Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді у громадських об'єднаннях* : методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/711696/>
- Остапенко, О.І., Зубалій, М.Д., & Тимчик, М.В. (2019). *Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти* : методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/717905/>
- Рейпольська, О.Д., Гудим, І.М., Зайцева, Л.І., Луценко, В.О., & Цвєткова, Г.Г. (2021). *Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування* : навчально-методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/729031/>
- Харченко, Н.В., Окушко, Т.К., Шпиг, Н.О., Коновець, С.В., Сокол, Л.М., & Пашенко, О.В. (2021). *Виховання громадянина-патріота: моделі соціального партнерства* : методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/729049/>
- Шаповалов, Б.Б., & Діхтяренко, З.М. (2019). *Методичний інструментарій формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни* : методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <http://lib.iitta.gov.ua/718459/>

INSTITUTE OF PROBLEMS ON EDUCATION OF NAES OF UKRAINE AND MODERN EDUCATIONAL PRACTICE

Liubov Kanishevska

DSc in Pedagogy, Professor, Deputy Director for Scientific and Experimental Work, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The paper deals with holistic theoretical and applied analysis of scientific and experimental research of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine in the context of its structural integrity and their possible borrowing by modern educational practice. In this regard, the content of the two education models is identified as educational-disciplinary and person-oriented. The person-oriented education model has emerged as an alternative to the educational-disciplinary one. The purpose of the person-oriented model of education is the holistic person's development. The person-oriented education model is based on methodological principles such as humanism, integrity, altruism, continuity, cultural conformity, environmental conformity, stimulation of life creativity, socio-pedagogical partnerships, and intersectoral collaboration. Moreover, the scope of the person-oriented model of education includes national and patriotic education as a state priority; military and patriotic education as a response to the today's demands; civic education in the context of civilizational challenges; art education as the core of education of a man of culture; out-of-school education: additional opportunities for the development of the child's personality; early childhood and preschool education: accessibility and quality in new conditions.*

Keywords: *Institute of Problems on Education of NAES of Ukraine; person-oriented model of education; methodological principles of education; national and patriotic education; military and patriotic education; civic education; early childhood and preschool education; art education.*

Дата публікації: 22 лютого 2022 р.